

De Belgische republiek tussen droom en daad

► André Mommen

La république, sous une dénomination quelconque, celle de l'Union belge, par exemple, est à mes yeux la forme de gouvernement qui [...] convient le mieux.

Louis De Potter

België werd na de afscheiding van het Koninkrijk der Nederlanden geen republiek, maar een koninkrijk. Die stap was allerm minst logisch, hooguit slechts ingegeven door politiek en diplomatiek opportunisme. De monarchie moest aan de Belgische staat eenheid en kracht schenken én vooral geloofwaardig maken in de ogen van de Europese mogendheden. De feitelijke machthebbers die na de Septemberdagen in Brussel aan het bewind waren gekomen waren geen royalisten. Maar ze waren ook weer geen principiële antimonarchisten. De Belgische Revolutie was zeker niet uitgebrosen om een nieuwe monarchie aan de macht te brengen. Dat was in elk geval de perceptie van de protagonisten van toen. Niet de republiek, maar de constitutionele erfelijke monarchie verwierf echter de zegen.

* * *

De Voorlopige Regering die zich in de Septemberdagen van 1830 had gevormd, telde aanvankelijk twee republikeinen, namelijk Louis De Potter¹ en Alexandre Gendebien.² Beiden konden het evenwel niet met elkaar vinden. Gendebien was blijkbaar bang dat de populaire De Potter zich tot president van de Belgische staat zou laten plebisciteren.³ Hij was in principe nu een voorstander van aansluiting bij Frankrijk waar op dat moment na de Julirevolutie van 1830 Louis-Philippe de troon had bestegen. De andere leden van de Voorlopige

Regering wilden liever een Nationaal Congres samenroepen om over de toekomst van de Belgische staat te beslissen. Meteen lag ook een conservatieve oplossing in de maak, want dat Nationaal Congres werd niet door middel van het algemeen stemrecht verkozen, maar wel volgens het zeer restrictieve Hollandse cijnskiesrecht. Zo kon de Belgische Revolutie worden gerecupereerd door de bezittende klassen die nochtans geen enkele rol in de gebeurtenissen hadden gespeeld. Slechts op één punt werd het cijnskiesrecht gecorrigeerd: ook *capacitaires* werden opgenomen in het kiescollege. Die *capacitaires* waren bezetters van bepaalde functies in het staatsapparaat, advocaten, notarissen, rechters en ook priesters. Deze uitbreiding was nodig omdat anders vele revolutionairen uit de steden niet eens stemrecht zouden hebben gehad!

Een zeker vermogen tot manipulatie was de Voorlopige Regering niet vreemd. Om te voorkomen dat het Nationaal Congres zelf een ontwerp van grondwet zou opstellen, werd een commissie⁴ aan het werk gesteld om met een tekst voor een grondwet te komen. In die tekst werden vooral de belangen van de bezittende klassen veilig gesteld. In deze commissie koos men met grote meerderheid voor de constitutionele monarchie als staatsvorm.⁵ De klasse van de grootgrondbezitters werd tevreden gesteld met een conservatieve Senaat die door een zeer beperkt kiescollege werd gekozen. De Kamer van Volksvertegenwoordigers werd de vergadering van de gegoede burgerij. Het selectieprincipe voor het verkrijgen van het stemrecht was de cijns. Op 28 oktober 1830 werd dit ontwerp gepubliceerd. Het leidde niet tot verontwaardigde reacties bij de bevolking.

De uiterst populaire Louis De Potter had al snel gevoeld dat de macht hem ontglipte. Iedereen leek tegen hem samen te spannen omdat hij een democratisch en republikeins regime wilde instellen. De revolutie moest volledig in handen van het volk blijven. Op 31 oktober 1830 had hij een manifest ondertekend waarin hij afzag van lidmaatschap van het nog te verkiezen Nationaal Congres. Het Nationaal Congres dat op 10 november 1830 samenkwam, aanvaardde het collectief ontslag van de Voorlopige Regering. De Potter was de enige die geen nieuw regeringsmandaat meer verlangde. De Potters rol was voortaan uitgespeeld.

Het Nationaal Congres telde een bont allegaartje van afgevaardigden, wat de historicus Th. Juste ooit inspireerde tot de uitroep dat geen enkele klasse het overwicht had verkregen. De adel zat immers naast jonge publicisten.⁶ Sommige afgevaardigden hadden geen politieke ervaring. Een aantal had echter onder het Keizerrijk nog een politieke functie bekleed en/of had behoord tot de machtsstructuur rond Koning Willem I. Zij lieten zich wel opmerken. Ook voor deze lieden leek de monarchie een soort verzekeringspolis tegen grotere malheuren. Van de 200 afgevaardigden behoorden bijna 60 tot de klasse van de (land)adel. Er was ook een groep van twintig katholieke prelaten.⁷ Zij maakte zich vooral zorgen over de rol van de kerk in het nieuwe België. De echte liberalen vormden slechts een minderheid en behoorden veelal tot de kleurrijke groep van intellectuelen, journalisten en advocaten. Hun invloed steunde uitsluitend op hun rol tijdens en na afloop van de Septemberdagen. De notabelen konden niet zonder hen. Uit angst voor de republiek en grote wanorde besloten de meeste notabelen en edelen mee te gaan met de liberale advocaten in de richting van een constitutionele en representatieve monarchie. Dat was meteen het historisch compromis tussen grondbezit en opkomende bourgeoisie. Dat alles werd al snel duidelijk tijdens de debatten over de staatsvorm in het Nationaal Congres.

Het argument dat tegen de republiek werd gebruikt, was dat deze formule nooit op de banieren van het opstandige volk tijdens de Septemberdagen was gezien. De eerste spreker in het concert was het geachte congreslid Pélichy die meende de synthese te moeten maken door de *république monarchique* voor te stellen. Zijn collega Ch. Villain XIII dacht dat de erfelijkheid de enige toegeving mocht zijn aan de monarchie. Camille Desmet

wilde die kwestie van de erfelijkheid laten afhangen van de uiteindelijke kandidaat. Zijn collega Seron wilde echter een republiek met een door het Nationaal Congres voor maximaal tien jaar gekozen president. Ook afgevaardigde Pirson wilde de republiek, maar legde zich tenslotte neer bij de monarchie. Abbé de Haerne sprak zich uit voor de republiek uit angst voor een vorst die de kerk ongunstig gezind zou zijn. Afgevaardigde Fransman uit Aalst dacht dat alleen de republiek in staat kon zijn om de Belgische onafhankelijkheid te bewaren. Ook Delwarde uit Aalst wilde de republiek en een verkozen president. David dacht dat een koning een eventuele hereniging met Frankrijk in de weg kon staan, iets wat door Desmet werd beaamd. Alexandre Gendebien sloot evenwel de discussie met de opmerking dat België alleen onder een monarchie kon overleven gezien de internationale toestand. De republiek maakte uiteindelijk geen enkele kans.⁸ Ook het voorstel om een referendum over de kwestie houden, werd afgewezen.⁹

In het hele hoofdstuk kwamen de republikeinen voorts nauwelijks nog aan bod. Op 15 februari 1831 had de republikeinse *Association de l'Indépendance* voorgezeten door De Potter nog wel een manifest naar het Nationaal Congres gestuurd, maar omdat de oproep eindigde met *Vive la liberté! Vive l'indépendance! Vive la république!* moet dit weinig indruk hebben gemaakt op de geachte afgevaardigden. De Potter vluchtte enkele dagen later al naar Parijs uit angst voor represailles tegen zijn persoon. Deze vlucht betekende, niet meer en niet minder, het einde van de republikeinse oppositie.

De keuze voor de monarchie kon de goedkeuring van de gematigde liberalen wegdragen, daar zij de koninklijke macht aan banden hadden weten te leggen. Wat restte, kwam aan de Koning toe. Hij hoorde immers op voet van gelijkheid met de andere Europese vorsten te verkeren. Maar in het Europa van Metternich waren er nog vorsten die als despoten regeerden. Met Leopold I was dat geenszins het geval. De formulering dat hij de ministers benoemt en ontslaat, de besluiten neemt voor de uitvoering van de wetten (zonder ze te schorsen!) en het bevel over de strijdkrachten voert, verdragen mag afsluiten, de wetten bekrachtigt en de Kamers ontbindt, betekende geenszins dat Leopold I deed wat hij wilde.

* * *

Toch heeft men de indruk dat de overgang naar de monarchie in 1830 met een zekere aarzeling is gebeurd. Er was in het land geen grote royalistische opwinding. In de grondwet van 1831 lezen we nergens dat België een monarchie is! Ook de formulering "Koninkrijk België" ontbreekt. De monarchie kwam er uit diplomatieke overwegingen. De discussies gingen daarna dan ook hoofdzakelijk over de pretendenten. Leopold van Saksen-Coburg kon tenslotte de meesten overtuigen omdat hij een Duitse prins was die in Londen woonde en als weduwnaar daarna mocht huwen met een dochter van koning Louis-Philippe. Voor de katholieke kerk zal hij wel met wantrouwen zijn bekeken, omdat hij een protestant was. Voor de bezittende klassen moest hij België op de kaart zetten en helpen de orde handhaven. Daarom werd de dag van zijn intronisatie op 21 juli 1831 tot nationale feestdag verheven. Meteen konden na verloop van tijd de Septemberdagen uit het feestgedruis verdwijnen.

* * *

De republiek verdween daarom nog niet uit het collectieve bewustzijn. De radicalen wilden ongetwijfeld graag de Coburger van zijn troon stoten. Maar lieden als Lucien Jottrand¹⁰ pasten er wel voor op om dat plan wat al te openlijk te afficheren. Voorzichtiger was het om de eis van het algemeen stemrecht en van sociale hervormingen naar voren te schuiven. Voorts onderhielden de radicalen ook nauwe contacten met zowel de liberale politici. Het liberaal congres van 14 juni 1846 dat een erg democratisch en vooruitstrevend programma aannam, maar over de republiek natuurlijk zweeg, legde trouwens de basis voor een grote liberale verkiezingsoverwinning nog geen goed jaar later. Dat betekende veel én weinig tegelijk. Eenmaal de overwinning binnen namen de meeste liberale politici afstand van de radicale elementen. Ze verlieten zelfs de Brusselse *Alliance libérale* voor de pas opgerichte conservatievere *Association libérale*. Toen enkele maanden later in februari 1848 Louis-Philippe in Parijs door een revolutie ten val werd gebracht, schaarden de Belgische liberalen zich eensgezind rond de troon van de Coburger. Slechts enkele minimale toegevingen, zoals verlaging van de cijns tot het grondwettelijk minimum en de afschaffing van het dagbladzegel, vielen de democraten ten deel.

Deze gebeurtenissen mogen ons evenwel niet doen vergeten dat er wel degelijk republikeinen in het Parlement zaten. Ze konden alleen geen enkele invloed uitoefenen. Vooral in Henegouwen was de liberale opinie niet alleen radicaler, maar ook republikeins geworden. Zo werd de liberale republikein Adelson Castiau¹¹ in november 1843 door de kiezers van het arrondissement Doornik in de Kamer gekozen. Castiau nam echter op 4 april 1848 ontgoocheld ontslag uit de politiek. De liberaal Alexandre Gendebien wilde daarna zijn mandaat van Kamerlid niet meer opnemen. In november 1848 was het de beurt aan de republikein Edmond de Sélvs-Longchamps¹² om ontslag te nemen.

Wat was er gebeurd? Waarom waren de revoluties van 1848 aan de grens gestopt? Er was voldoende onvrede bij de bevolking in de steden én op het platteland om een revolutie naar het voorbeeld van Parijs te mogen verwachten. Feit is wel dat de liberalen in 1847 aan het bewind waren gekomen en dus bij machte waren om de onvrede bij een deel van de stedelijke kleine burgerij weg te nemen. De zaak van de republiek was reeds in maart 1848 door de affaire van Risquons-Tout in diskrediet gebracht. Een colonne van revolutionairen uit Parijs was toen bij dat grensdorp door Belgische troepen verslagen. Risquons-Tout vormde de ideale gelegenheid voor de regering om hard terug te slagen. Men gewaagde van een groot revolutionair complot, wat een assisenzaak tegen 43 samenzweerders mogelijk maakte. Enkel werden ter dood veroordeeld. Bij die gelegenheid zou bij voorbeeld Louis Delestrée, een terraswerker van 45 jaar oud uit Antwerpen, "Vive la République!" hebben geroepen. De ter dood veroordeelden zagen echter hun straf omgezet in 30 jaar eenzame opsluiting in de befaamde citadel van Hoi (Huy). De meesten kwamen al na enkele jaren vrij. Degenen die bekend stonden als het "intellectuele brein" bleven het langste zitten. Victor Tedesco¹³, een gewaardeerde vriend van Karl Marx overigens, kwam pas in januari 1854 vrij en de Gentse advocaat Charles Spilthoorn een jaar later.¹⁴ Spot en hoon vielen de Coburger daarna geregeld ten deel, omdat hij de top van de piramide van de onderdrukkers vormde. Zo kwam "le roi de carton" aan zijn bijnaam.

Daar het gros van de liberale partij in voortdurende onmin met haar progressistische vleugel leefde, verkeerde de liberale meerderheid steeds in

gevaar. De onwil van de conservatieve of doctrinaire liberalen om het stemrecht verder te democratiseren of om sociale maatregelen te nemen, deed bepaalde linkse liberalen soms kiezen voor dissidente lijsten. Toen in 1884 de laatste liberale regering de verkiezingen verloor, waardoor de katholieken weer aan de macht kwamen, volgden er woelige demonstraties in de steden. De vooruitstrevende liberalen staakten evenwel de strijd niet toen Leopold II de hem zelf niet zo sympathieke katholieke regering verving zonder echter het parlement te onthouden. Ze vormden met de socialisten een *Ligue républicaine*. Ze grepen de herdenking van de Septembertagen uit 1830 aan om tot woelige demonstraties over te gaan. Het werd een maat voor niets, met arrestaties en uitzettingen van vreemdelingen als gevolg. Kortom, dit was een strovuurtje geweest, geen revolutie.

* * *

Met de stichting van de *Belgische Werkliedenpartij* (BWP) in 1885 kreeg de republikeinse beweging een nieuwe impuls. Vooral de eis van het algemeen stemrecht vond vooral in de Henegouwse arbeidersklasse een brede weerklank. Dit gebeurde in de nasleep van de grote arbeidersopstand van 1886. De uit het liberalisme overgekomen Alfred Defuisseaux werd de grote figuur van de strijd voor het algemeen stemrecht én de republiek.¹⁵ Zijn aanhang rekruteerde hij vooral onder de mijnwerkers van de Borinage. Zijn wapen was "la grève noire". De Brusselse partijleiders verloren weldra de controle over de beweging in Henegouwen. De aanhangers van Defuisseaux stichtten daarop de *Parti Socialiste Républicain* (PSR). Het weekblad *La République belge* werd de spreekbuis van de revolutionairen. De PSR was echter geen lang leven beschoren. Op haar congres van 25-26 december 1888 te Châtelet werd de revolutionaire staking aangekondigd, maar dat was precies voor de justitie een reden om in te grijpen.¹⁶ Zo bleek de leiding van de PSR enkele agenten van de Belgische Staatsveiligheid te tellen. Het proces van het "Groot Komplot" liep op een sisser uit. Het verschaft de BWP een uitgelezen kans om het verloren terrein te heroveren.

Alfred Defuisseaux was om een veroordeling te ontlopen inmiddels naar Parijs gevlucht. Vanuit Parijs "leidde" hij de PSR. Hij dacht allicht dat de Franse Republiek in België zou ingrijpen en dat

hij dan een grote rol kon spelen. Zijn tactiek van de revolutionaire staking met aan het hoofd een revolutionaire minderheid zweemde evenwel naar *blanquisme*. Ook het populisme was niet afwezig nu ook in Frankrijk het *boulangisme* opkwam.¹⁷ Door het "Groot Komplot" was het met de PSR echter snel afgelopen. Op het fusiecongres in 1890 te Leuven wilden de *defuisseautisten* aan de herenigde partij nog de eigen partijnaam PSR opleggen. Dat maakte geen schijn van kans. Ook de propaganda voor de republikeinse idee zou daarna langzaam uitdoven. De verovering van het algemeen stemrecht kreeg immers alle voorrang. De socialistische patron Émile Vandervelde¹⁸ liet zich daarna inspireren tot de geveugelde woorden dat men het koningschap het beste kon vergelijken

met een weerhaantje op een toren. Waarom zich druk maken over dat weerhaantje? Vandervelde moet echter hebben geweten dat zijn weerhaantje wel het sluitstuk van de burgerlijke machtsstructuren was. Het was de zeer onpopulaire Leopold II die als persoon een toenadering van de socialisten tot de monarchie in de weg stond. Zijn opvolger Albert I nam dat bezwaar weg. De socialisten wensten nu de monarchie niet meer weg. Ook niet toen na de Tweede Wereldoorlog ze daar goede redenen voor hadden. De socialisten verklaarden toen zelfs dat ze in principe niet tegen de terugkeer van Leopold III op de troon waren. Ze wensten enkel van hem een uitleg over zijn gedrag in de oorlog.¹⁹ De republiek was voor hen duidelijk een brug te ver.

* * *

Inmiddels zit Albert II al weer tien jaar op de troon. Hij is de zesde gekroonde Coburger in successie. Zijn jongste zoon Laurent heeft zich inmiddels ook al gekroond, maar dan tot prins van de Marollen en tot boezemvriend van de honden. Dit is poppenkast van een *fin de régime*. Daardoor is de idee van de republiek in België weer wat levendiger geworden. Voor de Walen die terug naar Frankrijk willen, ligt de republiek voor het grijpen.²⁰ Voor de Vlamingen is die route alsnog onbegaanbaar. Een hereniging met Nederland bezorgt de Oranjes enkel maar winst.

NOTEN:

1. Louis De Potter (1786-1859) kwam uit Brugge. Hij verbleef veel in Parijs en Italië. Als journalist en auteur van

- filosofische en politieke traktaten evolueerde hij later naar het socialisme van baron de Colins.
2. Alexandre Gendebien (1789-1869) was een advocaat, lid van de Voorlopige Regering, liberaal kamerlid voor Bergen. Hij nam in 1839 ontslag als kamerlid om te protesteren tegen de amputatie van het Belgisch grondgebied na de vrede met Nederland. Hij was ook gemeenteraadslid in Brussel. Jules Garsou, *Alexandre Gendebien, sa vie, ses mémoires*, Brussel: René Van Sulper, 1930.
  3. Théodore Juste, *Alexandre Gendebien*, Brussel: C. Muquardt, 1874.
  4. De commissie telde, behalve de katholiek de Gerlache, vooral "liberalen" met Van Meenen, Nothomb, Lebeau, Ch. De Brouckère. Devaux, Balliu, Thorn, Zoude, Tielemans, Dubus en Blargnies.
  5. Gebeurde met 8 tegen 1 stem voor de republiek. Théodore Juste, *Louis De Potter*, Brussel: C. Muquardt, 1874, blz. 12.
  6. Théodore Juste, *Histoire du Congrès National de Belgique ou de la fondation de la monarchie belge*, Brussel: A. Lacroix, Van Meenen et Cie, 1869, deel 1, blz. 82.
  7. Comte Louis de Lichtervelde, *Le Congrès National de 1830. Études et portraits*, Brussel: Albert Dewit, 1922, blz. 64-122.
  8. Er waren 174 stemmen voor de constitutionele monarchie en 13 voor de republiek. De republikeinen kwamen uit de zogenaamde "kleine arrondissementen". Met 8 stemmen waren de Walen in de meerderheid. De namen: Seron en de Robaulx (Philippeville), Lardinois, David en de Thier (Verviers), abbé de Haerne (Tielt), Jean Goethals (Kortrijk), Camille Desmet (Audenaarde), Fransman en Delwarde (Aalst), Goffinet (Bergen), de Labeville (Namen), Pirson (Dinant). Théodore Juste, *Histoire du Congrès National*, a. w., deel 1, blz. 123-124.
  9. Idem, blz. 124.
  10. Lucien Jottrand (1804-1877) was lid van het Nationaal Congres, democraat en vooraanstaand progressist, als Waal ook flamingant. Hij was in 1847 voorzitter van de *Association démocratique*, waarvan ook Karl Marx lid was.
  11. Adelson Castiau (1804-1879) was advocaat en auteur van democratische geschriften. Geboren te Peruwelz, maar verbleef vele jaren in Parijs. In 1830 was hij vervangend lid van het Nationaal Congres. Provincieraadslid voor Henegouwen (1836-1843) en kamerlid (1843-1848). Hij keerde nadien terug naar Parijs en overleed er in 1879. Louis Bertrand, *Histoire de la démocratie et du socialisme en Belgique depuis 1830*, Brussel-Parijs: Dechenne, Cornély, 1906, deel 1, blz. 238-250.
  12. Michel Edmond de Selys-Longchamps (1813-1900), een naturalist en grootgrondbezitter, werd daarna als liberaal in de Senaat gekozen. Hij zou daar een halve eeuw blijven. Hij was gedurende enkele jaren ook voorzitter van de Senaat. Hij vertegenwoordigde het arrondissement Borgworm (Waremmé) waar het liberalisme een sterke positie had onder de grote boeren.
  13. Het zou hem niet beletten om tussen 1864 en 1893 het kanton Aarlen voor de liberale partij in de provincieraad van Luxemburg te vertegenwoordigen.
  14. De uit Kruishoutem afkomstige Spilthoorn (1804-1872) werd daarna, 50 jaar oud, verbannen. Hij emigreerde naar New York. Hij mocht pas in 1870 naar België terugkeren.
  15. Alfred Defuisseaux (1834-1901) was advocaat en ingenieur. Hij stichtte in Baudour een ceramiekkfabriek. Werd socialistische kamerlid voor Bergen vanaf 1894 tot 1901. Zijn broer Léon (1841-1906) was advocaat en liberaal kamerlid (1870-1881) en daarna socialistisch kamerlid (1894-1900) voor Bergen. In 1884 hadden beide broers het republikeins manifest ondertekend. Alfred, die in Parijs woonde, kwam in 1885 naar België terug om president van de Belgische Republiek te worden of om een hoge functie te bekleden. Hij was de auteur van *Le Catéchisme du Peuple* uit 1886. Wegens belediging van de koning kreeg hij voor Assisen te Brussel zes maanden gevangenisstraf.
  16. Verslag in *La République belge*, jg. 3, nr. 65, 1 januari 1889/12 nivôse an 96.
  17. De beweging van generaal Georges Boulanger (1837-1891) in Frankrijk ontstond in dezelfde periode als de PSR. Jean Puissant vermeldt deze contacten, doch beweert dat "Defuisseaux n'a certainement pas été boulangiste". Jean Puissant, *L'évolution du mouvement ouvrier socialiste dans le Borinage*, Brussel: Palais des Académies, 1982, blz. 263. Dat hij eerder aanhanger van Auguste Blanqui (1805-1881) was, bleek uit zijn contacten met Emmanuel Chauvière (1850-1910) en Gabriel Marchi (1849-1904), twee Franse blanquisten die ook in België politiek actief waren geweest.
  18. Émile Vandervelde (1866-1938) was de belangrijkste leider van de BWP.
  19. Bij de stemming over een regent die Leopold III tijdelijk moest vervangen, onthielden de socialisten zich in het parlement in de eerste stembeurt, om daarna voor Prins Karel te stemmen. Vlak voor de terugkeer van Leopold III organiseerden de socialisten op 8 juli 1950 een plechtige manifestatie om Regent Karel te danken. Socialistische turners droegen zijn groot portret mee, evenals dat van Albert I en van Koningin Astrid. Karel werd bij deze gelegenheid gepromoveerd tot *Prince Résistant*. Zie foto's in Jules Barry e.a. (ed.), *Les fastes du Parti 1885-1960*, [Brussel] Parti Socialiste Belge, Institut Émile Vandervelde, s.d.
  20. Grote protagonist daarvan is Paul-Henri Gendebien. Hij is een afstammeling van de reeds genoemde Alexandre Gendebien en hij was ooit nog actief in het *Rassemblement Wallon*. Hij denkt dat artikel 88 van de Franse grondwet Wallonië als 23e regio van Frankrijk kan laten erkennen.